

UOT 1:001

Rövşən Hacıyev
AMEA Fəlsəfə İnstitutu,
aparıcı elmi işçi,
fə.l.f.d., dosent
vinodelrovshan1@rambler.ru

TARİXİ İDRAKDA TARİXİ MƏNBƏNİN VƏ TARİXİ FAKTIN YERİ VƏ ROLU

Tarixi keçmişin öyrənilməsi müxtəlif cür tarixi mənbələrin və faktların üzərində həyata keçirilir. Lakin müxtəlif tipli mənbələrin məhz tarixi mənbə statusunu əldə etməsi üçün onların elmi mütəxəssis tərəfindən xüsusi üsullarla təhlili həyata keçirilməlidir. Bu təhlilin aparılmasında əsas məqsəd isə tarixi mənbədən elmi fakt kimi istifadə oluna bilməsini müəyyənləşdirmək istəyidir. Məqalə tarixi idrakda tarixi mənbə ilə tarixi fakt anlayışlarının yeri və rolunun müəyyən edilməsinə həsr olunmuşdur.

Məqsəd - tarixi mənbədən elmi fakt kimi istifadə oluna bilməsini müəyyənləşdirməkdir

Metodologiya - tarixi-məntiqi yanaşma

Tədqiqatın nəticəsi - tarixi mənbənin məzmununa münasibətdə ilk baxışda fakt kimi görünən bir reallıq heç də həmişə baş vermiş tarixi hadisənin faktı kimi çıxış etmir.

Açar sözlər: tarixi idrak, tarixi mənbə, tarixi fakt, mənbəşünaslıq

Giriş

Tarixi keçmişin öyrənilməsi, bu prosesdə tarixi idrakın metodologiyasının və metodlarının tətbiqi müxtəlif cür tarixi mənbələrin və faktların üzərində həyata keçirilir. Bəşəriyyətin keçmişinin öyrənilməsi üçün bir qayda olaraq müxtəlif tipli mənbələrdən istifadə olunur. Onlardan arxeoloji, antropoloji, etnoqrafik, tarixi və digər mənbələri misal çəkmək olar. İnformasiyasının daşıyıcısı baxımından bütün tarixi mənbələri maddi və mənəvi olaraq iki hissəyə ayırmaq mümkündür. Bu baxımdan, yuxarıda adları qeyd edilən və məzmunu etibarilə onlara müvafiq olan mənbələri maddi, insanların xatirələri və ya şifahi xalq yaradıcılığı vasitəsilə keçmişdən xəbər verən məlumatları isə mənəvi mənbələr kimi təqdim etmək olar. Belə demək mümkünsə, müxtəlif tipli tarixi mənbələr keçmişdə yaşamış insanların çoxşaxəli ictimai fəaliyyətlərinin nəticəsi kimi ortaya çıxır. Lakin müxtəlif tipli mənbələrin məhz tarixi mənbə statusunu əldə etməsi üçün onların elmi mütəxəssis tərəfindən xüsusi üsullarla təhlili həyata keçirilməlidir. Bu təhlilin aparılmasında əsas məqsəd isə tarixi mənbədən **elmi fakt** kimi istifadə oluna bilməsini müəyyənləşdirmək istəyidir.

Tarixi mənbə mənbəşünaslığın obyektı kimi

Tarixi mənbələrin tənqidi şərhli mənbəşünaslıq elminin mərkəzi məsələlərindən birini təşkil edir. Tarix elminin xüsusi sahəsini təşkil edən mənbəşünaslıq elminin vəzifəsi elmi tədqiqatı həyata keçirən tarixçini tarixi mənbənin öyrənilməsi işində həm nəzəri, həm də metodoloji biliklə təmin etməkdən ibarətdir. Beləliklə, tarixi mənbələrin təhlilini tədqiqat prosesinin zəruri mərhələsi kimi, mənbəşünaslığın nəzəriyyəsinə isə tarix elminin ümummetodoloji probleminin mühüm tərkib hissəsi kimi qəbul etmək mümkündür.

Mənbəşünaslıq elminin yaradılması XIX əsrin birinci yarısına təsadüf edir və B.Q.Nibur, L.Ranke kimi tanınmış alman tarixçilərinin adı ilə bağlıdır. Adları çəkilən alimlər üçün tarixi mənbənin təbiətinin müəyyənləşdirilməsi məsələsi elə bir çətinlik yaratmamışdır. Məsələn, sadələhv tarixi realizm mövqeyindən çıxış edən L.Ranke tarixi mənbələri keçmişdə baş verən hadisələrin gerçək təzahürü kimi qəbul edir və onların həqiqəti əks etdirə bilib-bilməməsi məsələsinə şübhə ilə yanaşmırdı [6]. Onun üçün tarixi mənbə keçmiş olduğu kimi əks etdirə bilən və ona görə də elmi tədqiqatın fundamental əsası kimi çıxış edən real tarixi materiallar kimi qəbul

edilirdi. Bu yanaşmada tədqiqatçının subyektiv mövqeyinin mövcudluğu məsələsi diqqətə alınmırdı. Əslinə qalanda, burada söhbət tarixçinin tədqiqatçılıq bacarığından deyil, onun mənbənin məzmununu olduğu kimi açıb göstərə bilməsi qabiliyyətindən gedirdi. Eyni zamanda həmin dönmədə tarixi mənbə kimi daha çox rəsmi xarakter daşıyan sənədlərə üstünlük verilirdi.

XIX əsrin ikinci yarısından etibarən xüsusən cəmiyyətin sosial-iqtisadi problematikasının öyrənilməsi kontekstində (bu istiqamətdəki elmi fəaliyyətə dair marksizmi göstərmək olar) tarixi mənbələrin tədqiqinə olan münasibət tədricən dəyişməyə başladı. Bu məsələdə pozitivizmin təsiri xüsusilə böyük olmuşdur. Pozitivistlər çalışırdılar ki, mənbəşünaslığın daha mükəmməl metodikasının işlənilməsi hesabına bəşər tarixini dəqiq elmlərə oxşar əsaslarda tədqiq etsinlər. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən İ.Q.Droyzen, E.Bernqeym, E.Friman, Ş.-V. Lanqlua və Ş. Senobos kimi alimlərin fəaliyyəti sayəsində XIX əsrin sonlarına doğru mənbəşünaslıq öz predmeti və özünəməxsus metodologiyası olan müstəqil elm sahəsinə çevrilə bildi. Xüsusilə 1898-ci ildə Lanqlua və Senobosun çap etdirdiyi “Tarixin öyrənilməsinə giriş” adlı kitab pozitivistlərin həyata keçirmək istədikləri nəzəri işlər baxımından mühüm metodoloji əhəmiyyət daşıyırdı. Adları çəkilən mütəfəkkirlər ilk növbədə “tarixi mənbə” anlayışını fransız tarixçiləri üçün daha anlaşıqlı və işlək olan “sənəd” anlayışı ilə əvəzlədilər. Onlar bildirirdilər ki, tarixin obyektiv, yəni olduğu şəkildə üzə çıxarılması və qələmə alınması məhz tarixi sənədlər vasitəsilə həyata keçirilir [2, s.78-79]. Sənədi tarixi keçmişin izi olaraq qəbul edən bu mütəfəkkirlər onu tarixi idrakın yeganə mənbəyi səviyyəsinə qaldırır və bu əsasda hesab edirdilər ki, sənədsiz tarixi idrak mümkün deyil [2, s.79]. Lakin bu fikirlər elə təssürat yaratmamalıdır ki, adları çəkilən mütəfəkkirlər tarixçinin tədqiqatçılıq qabiliyyətinin əhəmiyyətini azaldırdılar. Əksinə, onlar hesab edirdilər ki, sənədlər maddi fakt kimi çıxış etsə də, insanların fərdi və kollektiv fəaliyyətlərindən söhbət açsa da, yalnız müəllifin yaradıcı təfəkkürünün obrazı olaraq öz real əhəmiyyətini əldə etmiş olurlar [4, s.173-174]. Lakin bununla yanaşı, tarixi sənəd elmi faktın mənbəyi kimi pozitivistlər tərəfindən tarixi idrakın əsası olaraq qəbul edilirdi. İngilis tarixçisi E.Karrın təbirincə desək, pozitivistlər elə hesab edirdilər ki, “tarixçilərə lazım olan faktlar bazarda satılan balıqlar kimi sənədlərdə hazır şəkildə vardır; və həmin faktları alıb evə gətirərək, onlardan zövqünə uyğun istədiyin xörəyi bişirmək mümkündür” [7, s.3]. Tarixi sənədlərin tarixi faktların başlıca mənbəyi kimi çıxış etməsi və bu prosesdə tarixçinin tədqiqatçılıq rolunun bir növ tarixi sənədlərdən asılı olaraq qəbul edilməsi haqqındakı təsəvvürlər sonrakı mərhələnin metodoloqları tərəfindən əsaslı şəkildə tənqid edildi. Bu metodoloqları neoidealistlər və ya tarixin tənqidçiləri kimi də təqdim edirlər. Onların sırasından xüsusilə ingilis alimi F.Bredlini, alman filosofu V.Dilteyi, italyan mütəfəkkiri B.Kroçeni [3], fransız filosofu P.Rikoru [5] və tarixçi-metodoloq A.İ.Marrounu [8] misal çəkmək olar.

Neoidealistlər və ya tarixin tənqidçiləri ilk növbədə keçmişə öyrənməyə çalışan mütəxəssisin tədqiqatçılıq qabiliyyətini önə çəkməyi gərəkli hesab etmişlər. Onlara görə, tarixin tənqidi elə bir fəlsəfi nəzəriyyədir ki, burada, yəni tarixi prosesin idrakında hələdici rol tarixçinin düşüncə qabiliyyətinə, analitik təfəkkürünə və hətta şəxsi keyfiyyətlərinə məxsusdur [2, s.94]. Məsələn, neoidealist A.İ.Marrouya görə, tarixi tarixçidən ayırmaq qeyri-mümkündür və əsl tarix tarixçinin yaradıcı təfəkkürünün məhsulu kimi ortaya çıxır [8, s.51-55]. Əslində belə yanaşma neoidealistlərin tarixi idraka münasibətdə subyektivizm mövqeyindən çıxış etməsini göstərir. Eyni mövqedən tarixi idrakın tanınmış metodoloqu, neoidealist R.Aron da çıxış etmişdir [1]. Neoidealistlərin tarixi idraka bu tərzdə yanaşması tarixi mənbənin əhəmiyyətini xeyli azaltmaqla yanaşı, həm də tarixi proseslərin obyektivliyini şübhə altına almağa əsas yaratmışdır. Bu yanaşmaya əsasən, tarixi idrak prosesində əhəmiyyəti baxımından tarixçinin təfəkkürü birinci, tarixi mənbə isə ikinci dərəcəlidir. Məlumdur ki, bu yanaşma marksist mövqedən çıxış edən tarixin metodoloqlarının mövqeyinə tamamilə ziddir. Bu reallığı nəzərə alaraq, marksist tədqiqatçıların da tarixi idrakın metodoloji məsələlərinə olan mövqeyini bilmək məqsədəuyğun olardı.

Tarixi mənbənin marksist mövqedən səciyyələndirilməsi G.M.İvanov, A.M.Korşunov və Y.V.Petrovun həmmüəllif olduqları dərslikdə aydın şəkildə verilmişdir. Dərsliyin müəllifləri hesab edirlər ki, tarixi mənbə subyektiv olmayıb, obyektiv gerçəklikdir, çünki insan əməyinin əşyalaşdırılmış təəcəssümü kimi ortaya çıxır. Tarixi mənbə vaxtilə insanların fəaliyyəti və istəkləri

əsasında gerçəkləşə bilmiş konkret sosial həyatın obyektiv gerçəkliyi kimi ərsəyə gəlir və bu baxımdan tarixi idrakın obyektiv mənbəyi rolunu oynaya bilir [2, s.127]. Məhz buna görə, tarixi idrakın öyrənilməsi obyektiv zəmində baş verir, çünki insanların sosial fəaliyyətinin nəticəsi olan tarixi mənbəyə əsaslanır. Tarixi idraka bu cür yanaşma zamanı marksist mövqedən irəli gələn metodoloqların nəzərindən mühüm bir məqam yayınmış olur. Tarixi mənbə əlbəttə ki, vaxtilə fəaliyyət göstərmiş insanların əməyinin bəhrəsi kimi ortaya çıxır, lakin bu sadə bir məhsul deyildir, özündə tarixi proseslərin subyektiv maraqlarını əks etdirən bir əşyadır. Başqa sözlə, əmək alətinin düzəltməsi ilə tarixdə baş verən hadisələrin qələmə alınması və maddi mənbə kimi ərsəyə gəlməsi eyni qəbildən olan maddi-mədəniyyət məhsulları deyildirlər, çünki ikincilərdə insan xislətinin təzahürləri vardır və bu da tarixi prosesin adekvat şəkildə əks etdirilməsinə imkan vermir. Bu səbəbdən neoidelistlərin və ya tarixin tənqidçilərinin tarixi idraka olan mövqeləri daha doğru görünür, çünki tarixi mənbə ilə işləyən tədqiqatçıdan həqiqətin yanlışlıqlardan, qərəzli fikirlərdən təmizlənməsi qabiliyyətini tələb edir. Bu baxımdan, zənnimizcə, neoidelistlərin mövqeyi, yəni tarixi idrakda tədqiqatçının rolunun tarixi mənbədən daha üstün tutulması amili prosesləri daha adekvat şəkildə əks etdirməyə imkan verir.

Mənbəşünaslığın tədqiqat üsulları vasitəsilə tarixi mənbədən obyektivlik kəsb edən tarixi faktın müəyyən olunması işi tarixi tədqiqatın başlanğıc mərhələsinin mühüm məsələsini təşkil edir. Bu baxımdan tarixi fakt adı altında nəyin başa düşülməsi məsələsi tarixin tədqiq edilməsi yolunda mühüm metodoloji əhəmiyyət daşıyır, çünki tarix elmində üzə çıxarılan biliklərin obyektivliyinin əsaslandırılması, subyektivizmin aradan qaldırılması kimi həlli vacib problemləri özündə ehtiva edir.

Tarixi faktın idrak prosesində rolu

“Tarixi fakt” anlayışının məzmunu XIX əsrdə tarixi prosesdə siyasi hadisələrin öyrənilməsi zəminində formalaşmışdır. Yarandığı dövrdə tarixi fakt tarixi mənbələrin tənqidi əsasında tarixçinin şüuru tərəfindən bərpa edilən, eyni zamanda, baş vermiş konkret hadisəni olduğu kimi əks etdirən bilən, tam şəkildə doğruluğu əsaslandırılan bilik olaraq qəbul edilmişdir. Bu cür başa düşüldüyü səbəbindən tarixi fakt tarix elminin obyektivliyinin əsası kimi çıxış edirdi, tarixçilər isə şübhə etmirdilər ki, öz tədqiqatlarında məhz real tarixi hadisələri üzə çıxarırlar. O dövrün tarixçiləri ayrıca götürülmüş tarixi faktın şərhə və müəyyən edilməsini tədqiqat prosesinin əsası kimi qəbul edir və bu zaman tədqiqatçının ümumiləşdirmələr aparmasına elə bir əhəmiyyət vermirdilər. Bir növ tarixi faktın müəyyən edilməsi tədqiqatçının yaradıcı şüurundan kənar baş verirdi.

XIX əsrin ikinci yarısında marksizmin təsiri və ümumən sosial-iqtisadi tarixin öyrənilməsi zərurəti ilə tarixi mənbələrin araşdırılması prosesində tədqiqatçının ümumiləşdirmələr aparmasının vacibliyi məsələsi ortaya çıxdı. Bu zaman aşkar edildi ki, tarixi mənbələrdən tarixi faktın əldə edilməsi sadə bir proses deyildir. Aydınlaşdırıldı ki, tədqiq edilən tarixi mənbə hələ baş vermiş tarixi hadisənin özü deyildir və ona görə də tarixi faktın əldə edilməsi balavəsitə deyil, dolayısı ilə mümkün ola bilər ki, bu da xeyli dərəcədə tarixçinin tədqiqatçılıq qabiliyyətindən asılıdır. Digər tərəfdən, aydınlaşdırıldı ki, baş vermiş tarixi hadisənin özü daha elementar hadisələrlə əlaqədardır və ona görə də tarixi faktın müəyyən edilməsi yalnız deduksiya vasitəsilə və ya əqli nəticələrlə mümkündür ki, bu da tarixi faktın obyektivliyi məsələsini şübhə altına alır. Ona görə ki, tarixi faktın müəyyən edilməsi artıq tarixi mənbənin necə analiz edilməsindən daha çox tarixçinin tədqiqatçılıq qabiliyyətindən asılı olacaqdır. Tanınmış tədqiqatçı F.M.Povikkenin qənaətinə görə, “üzə çıxarmaq istədiyimiz tarixi keçmiş faktlara söykənsə də, onun haqqında əldə edəcəyimiz biliklər yalnız tədqiqatçının mühakimələri vasitəsilə əldə edilir” [9, s.231]. Eyni zamanda keçmişdə baş vermiş hadisələrin müxtəlif səbəb-nəticə əlaqələri ilə digər hadisələrdən asılı olması da tarixi faktın müəyyən edilməsi məsələsində tədqiqatçının idrakı qabiliyyətinin nə qədər vacib olmasından xəbər verirdi. Tarixçilər tərəfindən tarixi proseslərin öyrənilməsi tam aydınlığı ilə belə bir məsələni də üzə çıxardı ki, tarixi fakt tədqiqatın yalnız başlanğıc mərhələsi kimi çıxış etmir, həm də özündə müəyyən ümumiləşdirilmələrin aparılmasını ehtiva edən və çox sayda mənbələrin və statistik məlumatların analizini tələb edən nəticə kimi də çıxış edir. Bütün yuxarıda deyilən fikirləri

ümumiləşdirməklə, tədqiqatçıların müxtəlif fəlsəfi yanaşmalardan çıxış etməsini, yəni öz subyektiv mövqelərindən irəli gəlməsini də nəzərə alsaq, o halda belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, tarixi biliklərin obyektivliyini şübhə altına almağa əsasımız olacaqdır. Halbuki, marksist yanaşma tarixi faktlara bu cür yanaşmanı qəbul etmir. Marksistlərə görə, tarixi faktların biliklərin obyektivliyini təmin edə bilməsi, dolayısı ilə tarixi biliklərin də adekvatlığına, yəni həqiqəti olduğu kimi əks etdirə bilməsinə imkan yaradır. Lakin tarixin metodoloqlarının əksəriyyəti marksist yanaşmaya ciddi yanaşmır. Qeyd etmək lazımdır ki, marksist yanaşmaya nisbətən daha yaxın olan, yəni tarixi faktların tarixi biliklərin obyektivliyinin təmin edə bilməsi mövqeyini qəbul edən pozitivizmin (L.Ranke) və idioqrafizmin (məs., Q.Rikkert) nümayəndələrindən fərqli olaraq, xüsusən irrasionalistlər (R.Aron) tarixi biliyin əldə olunmasında tarixi faktların əhəmiyyətinin yalnız tədqiqatçının yaradıcı şüurundan asılı olması mövqeyindən çıxış etmiş və bu baxımdan tarixi faktların obyektivliyi təmin edə bilməsini qeyri-ciddi yanaşma kimi dəyərləndirmişlər. Məsələn, fərsiz filosofu və sosioloqu, eyni zamanda tarixi biliklərin əldə olunması işində irrasionalist mövqedən çıxış edən R.Aron hesab etmişdir ki, tarixi fakt heç bir halda həqiqi biliyə nail olunmasına imkan yarada bilməz, çünki tədqiqat prosesi sadəcə tarixçinin təfəkkürünün konstruksiyası kimi ortaya çıxacaqdır [1, s.113]. Bu kontekstdə R.Aron belə qənaətə gəlmişdir ki, tarixi idrak obyektivlik baxımından həmişə nisbi xarakter daşıyacaqdır. Eyni mövqedən tanınmış fransız metodoloqu A.İ.Marru çıxış etmişdir. O bildirmişdir ki, “tarixçi nə qədər baş verən hadisədən uzaqdırsa, onun əldə etmək istədiyi tarixi fakt da bir o qədər onun təfəkkürünün konstruksiyası kimi çıxış edir” [8, s.61].

İndi isə tarixi fakt anlayışına dair müəllif mövqeyini səsləndirməyə çalışaq. Aydındır ki, tarixi fakt ilk növbədə tarixi hadisənin konkret tərənnüm və ya ifadə forması kimi çıxış edir. Bu baxımdan keçmişdə baş vermiş hadisənin olduğu kimi üzə çıxarılması baxımından həqiqətən də tarixi fakt mühüm əhəmiyyət daşıyır. Ona görə tarixi hadisənin tarixi fakt vasitəsilə nə dərəcədə adekvat təsvir edilməsi metodoloji baxımdan çox əhəmiyyətlidir və yuxarıdakı fikirlərimiz də göstərdi ki, bu məsələyə ilə bağlı metodoloqlar arasındakı fərqli yanaşmalar da məhz bu iki anlayışın müqayisəli təhlili zəminində ortaya çıxmışdır. Aydındır ki, tarixi faktlara tam şəkildə inanmaq, onların tarixi hadisələri olduğu kimi əks etdirə bilməsi mövqeyi məqbul sayıla bilməz, çünki belə bir yanaşmada faktiki olaraq, tarixi hadisə ilə tarixi faktın eyniləşdirilməsi baş verir. Bu ona görə mümkün deyildir ki, istənilən fakt yalnız tarixçinin təhlil süzgəcindən keçdikdən sonra, yəni onun şüurunda, təfəkküründə qavranıldıqdan və emal olunduqdan sonra öz əhəmiyyətini əldə edə bilər. Bu baxımdan marksistlərin, eləcə də pozitivistlərin tarixi faktların reallığı olduğu kimi əks etdirə bilməsi mövqeyi, yəni obyektivliyi təmin etməsi kimi baxışları əlbəttə ki, birmənalı qəbul edilə bilməz.

Digər tərəfdən, relyativist və ya irrasionalist mövqedən çıxış edən metodoloqların tarixi faktların obyektiv reallığı əks etdirə bilməməsi kimi baxışları da faktiki gerçəklik kimi qəbul edilməməlidir. Belə ki, ən azı tarixin prosesin rəsmi sənədlərini əks etdirən sənədlərin tənqidi və müqayisəli təhlilinin aparılması zəminində onların obyektiv tarixi fakt kimi qəbul edilməsini mümkün edir və bununla da tarixi hadisənin olduğu kimi üzə çıxarılmasına imkan yaradır. Lakin dediyimizlə yanaşı onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, hər bir halda tarixi faktlar yalnız tədqiqatçının şüur süzgəcindən keçdikdən sonra elmi mənbə statusunu əldə edə bilər. Bu məsələdə isə tarixçinin keçmişdə baş vermiş hadisələrə nə dərəcədə obyektiv yanaşı bilməsi, onları qərəzsiz şəkildə və ya olduğu kimi üzə çıxarmaq qabiliyyətinə malik olması kimi keyfiyyətlər tarixi faktların obyektivliyinin təmin edilməsi baxımından daima real həllini gözləyən problem kimi qalacaqdır. Burada məntiqi şəkildə ortaya bir sual çıxır – nə üçün tarixi faktların obyektivliyini əks etdirmək bu dərəcədə problem yaradır. Məsələ yalnız tədqiqatçının mövqeyinin nə dərəcədə obyektiv və ya subyektiv olub-olmaması ilə müəyyənləşmir. Belə ki, tarixi fakt tarixi mənbədən əldə edilir. Bu aydındır, çünki tarixi mənbə baş vermiş tarixi hadisənin tərənnümçüsü kimi çıxış edir. Məsələ də elə orasıdır ki, tarixi mənbənin özünün tarixi hadisəni nə dərəcədə obyektiv əks etdirə bilməsi problematiktir. Yaxın keçmişdəki tarixi hadisələri əks etdirən tarixi sənədlərin təftişini aparmaq nisbətən asandır və bu aspektdə obyektivliyi təmin etmək əsasən problem yaratmır. Lakin uzaq

keçmişdə baş vermiş hadisələrin onları ifadə edən tarixi mənbələr vasitəsilə əks etdirilməsi xeyli dərəcədə çətindir. Məsələ burasındadır ki, o dövrün tarixi mənbələrinin doğruluğunu üzə çıxarmaq elə də asan məsələ deyildir. Məlumdur ki, səlnaməçilər baş vermiş tarixi faktları öz ölkələrinin maraqları çərçivəsində tərtib etməyə çalışmışlar. Burada bir qayda olaraq öz dövlətinin başçısının maraqları güdülmüşdür. Ona görə də, bu tip tarixi mənbələrdən tarixi faktın aşkar edilməsi həqiqətən də həmişə ciddi problemlərlə qarşılaşmışdır. Bəzən elə ola bilər ki, ilk baxışda tarixi hadisənin əks etdirildiyi zənn olunan tarixi mənbə əslində olmayan hadisəni tərənnüm edir. Deməli, belə mənbənin tarixi fakt kimi təqdim edilməsi əvvəlcədən yanlış nəticələrin əldə edilməsinə yol açacaqdır. Etiraf olunmalıdır ki, əslində tarixi hadisəni olduğu kimi əks etdirə bilən tarixi mənbələrin sayı elə də çox deyildir. Məhz bu səbəbdən tarixçinin tədqiqatçılıq məharəti böyük önəm daşıyır. Belə ki, tədqiqatçıya yalnız baş vermiş tarixi hadisələrə obyektiv yanaşılması keyfiyyətinin ortaya qoyulması kifayət etmir, həm də istifadə etdiyi tarixi mənbənin nə dərəcədə baş vermiş tarixi hadisəni olduğu kimi, yəni adekvat şəkildə əks etdirə bilməsini üzə çıxarmaq bacarığına malik olması bütün ciddiliyi və əhəmiyyəti ilə gündəmə gəlir.

Nəticə

Beləliklə, yuxarıda aparılan təhlillər “tarixi fakt” anlayışının məzmununa abstrakt deyil, konkret yanaşılması tələbini ortaya qoyur. Belə ki, tarixi mənbənin məzmununa münasibətdə bizim üçün ilk baxışda fakt kimi görünən bir reallıq heç də həmişə baş vermiş tarixi hadisənin faktı kimi çıxış etmir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Арон Р. Избранное: Введение в философию истории, М., «ПЕР СЭ», СПб., «Университетская книга», 2000, 543с.
2. Иванов Г.М., Коршунов А.М., Петров Ю.В. Методологические проблемы исторического познания, М., «Высшая школа», 1981, 296с.
3. Кроче Б. Теория и история историографии / Пер. с итал. И. М. Заславской/, М., Школа «Языки русской культуры», 1998, 192с.
4. Ланглуа Ш.-В., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории (пер. с фр. А.Серебряков), 2-е изд. М., “Гос. публ. ист. Библиотека”, 2004. 305с.
5. Рикёр П. История и истина / Пер. с фр. И. С. Вдовина, О. И. Мачульская/, СПб., «Алетейя», 2002, 400с.
6. Смоленский Н.И. Леопольд фон Ранке. Методология и методика исторического исследования // Методологические и историографические вопросы исторической науки. Томск, 1966, вып.4, с.270-311.
7. Carr E. H. What is History? London: Macmillan, 1962, 465p.
8. Marrou H.Í. Delà connaissance historique, Éditions du Seuil, Paris, 1954, 300p.
9. Powicke F.M. Modern Historians and the Study of History: Essays and Papers, London, Odhams, 1955, 256p.

Ровшан Гаджиев

МЕСТО И РОЛЬ ИСТОРИЧЕСКОГО ИСТОЧНИКА И ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКТА В ИСТОРИЧЕСКОМ ПОЗНАНИИ

Резюме

Изучение исторического прошлого реализуется на основании исторических источников и фактов. Однако для обретения многими источниками именно статуса исторического источника требуется специальный анализ, проводимый исследователем.

Основной целью в проведении этого анализа является определение возможности исторического источника быть использованным как исторический факт. Статья посвящена изучению вышеизложенных вопросов.

Цель – определить используемость исторического источника как исторического факта;

Методология – историко-логический подход;

Результат – реальность, выступающая с первого взгляда как факт по отношению к содержанию исторического источника, не всегда становится фактом произошедшего исторического события.

Ключевые слова: историческое познание, исторический источник, исторический факт, источниковедение

Rovshan Hajiyev

PLACE AND ROLE OF THE HISTORICAL SOURCE AND HISTORICAL FACT IN HISTORICAL KNOWLEDGE

Summary

The study of the historical past is implemented on the basis of historical sources and facts. However, for many sources to acquire precisely the status of a historical source, a special analysis is required by the researcher. The main goal in conducting this analysis is to determine whether a historical source can be used as a historical fact. The article is devoted to the study of the above questions.

Purpose of the research – determine the use of a historical source as a historical fact;

Methodology – historical logical approach;

Findings – reality, which at first glance appears as a fact in relation to the content of a historical source, does not always become a fact of a historical event.

Keywords: historical knowledge, historical source, historical fact, source study

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun şöbə müdürü, f.e.d. Füzuli Qurbanov
Qəbul edilib: 30.01.2020